

ІНСТИТУТ АРХЕОЛОГІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

**АРХЕОЛОГІЧНІ
ДОСЛІДЖЕННЯ
В УКРАЇНІ
2017**

Головний редактор
БОЛТРИК Юрій Вікторович, канд. іст. наук

Редакційна колегія
БУЙСЬКИХ Алла Валеріївна, д-р іст. наук
ГОРБАНЕНКО Сергій Анатолійович, канд. іст. наук
ЗАЛІЗНЯК Леонід Львович, д-р іст. наук, проф.
ІВАКІН Гліб Юрійович (†), член-кореспондент НАН України, проф.
КУЛАКОВСЬКА Лариса Віталіївна, канд. іст. наук
ЛИТВІНЕНКО Роман Олександрович, д-р іст. наук, проф.
МОЦЯ Олександр Петрович, член-кореспондент НАН України, проф.
ОТРОЩЕНКО Віталій Васильович, д-р іст. наук, проф.
ПОТЄХІНА Інна Дмитрівна, канд. іст. наук
САПОЖНИКОВ Ігор Вікторович, д-р іст. наук
СКОРИЙ Сергій Анатолійович, д-р іст. наук, проф.
ТЕРПИЛОВСЬКИЙ Ростислав Всеволодович, д-р іст. наук, проф.
ЧАБАЙ Віктор Петрович, член-кореспондент НАН України, проф.

Затверджено до друку Вченою радою
Інституту археології НАН України

Прийм матеріалів:
Польовий комітет ІА НАН України
просп. Героїв Сталінграда, 12
м. Київ 04210
e-mail: adu.iananu@gmail.com
факс (044) 418-33-06

Виходить за підтримки
ВГО «Спілка археологів України»

А-87 Археологічні дослідження в Україні 2017 р. — Київ: ІА НАН України, 2019. — 390 с.
ISBN 978-617-7810-01-7

Видання є щорічником, який готується до друку Польовим комітетом Інституту археології НАН України. Містить інформаційні повідомлення про роботу археологічних експедицій поточного польового сезону.

Стане в нагоді науковцям, студентам і всім, хто стежить за розвитком сучасної української археологічної науки.

УДК 904(477)

В оформленні обкладинки використано фото курганів на правому березі р. Сіверський Донець нижче схилом від Бахмутської траси (Бахмутка) поблизу с. Довге Слов'яносербського р-ну Луганщини (з відео Є. Ланга для публікації: S. Telizhko, S. Hardy «In the Line of Fire: the Situation with Archaeological Objects in Eastern Ukraine») та фото фрагменту аттичного чорнофигурного кратеру кола Лідосу (див.: В. Крутілов, Д. Чистов «Роботи Березанської експедиції у 2016 р. (ділянка «О-Західний»)», с. 166, рис. 3).

ISBN 978-617-7810-01-7

© Інститут археології НАН України, 2019
© Автори статей, 2019

Редактор: О. О. Білинський; оформлення обкладинки: А. В. Панікарський; верстка: С. А. Горбаненко

Підписано до друку 7.05.2019 р. Формат 60 × 84 1/8. Папір офсетний.

Друк офсетний. Гарнітура Antiqua. Обл.-вид. арк. 47,7.

Ум. друк. арк. 45,4. Тираж 300 прим. Зам.

Інститут археології Національної академії наук України; 04210, м. Київ, проспект Героїв Сталінграда, 12; www.iananu.org.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 6290 від 09.07.2018 р.

Тираж видруковано: ПП «Видавництво «Стародавній Світ»; тел.: (044) 599-34-43; e-mail: books@ancientry.org; www.ancientry.org

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3991 від 24.02.2011 р.

В. Скороход, О. Моця, Л. Сита, В. Жигола

ДОСЛІДЖЕННЯ ГОРОДИЩА ТА ПОСАДУ ВИПОВЗІВСЬКОГО АРХЕОЛОГІЧНОГО КОМПЛЕКСУ

Експедиція Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка та ІА НАНУ під керівництвом В. М. Скорохода та О. П. Моці провела дослідження на городищі та посаді біля с. Виповзів Козелецького р-ну Чернігівської обл. На городищі, на схід від розкопу 7 (2016 р.) було закладено розкоп 8 розмірами 6,0 × 6,0 м.

Сучасна денна поверхня місця влаштування розкопу була занесена шаром донного піску. Природний схил у бік заплави р. Десна відобразився на різниці залягання рівня поверхні з перепадом до 0,6 м із півдня на північ. Рівень залягання дюни різнився — у західній частині розкопу вона мала потужність до 0,2 м, у східній — до 1,0 м. Під донним насипом залягав культурний шар у вигляді темно-сірого супіску.

На рівні темно-сірого супіску було виявлено декілька ям. Яма 38 підовальної форми, розмірами 0,9 × 1,5 м, завглибшки 1,4 м від сучасної поверхні, яма 39 потрапила лише фрагментом кута 0,7 × 0,8 м. Ями мали шарувате заповнення і являли собою окопи часів Другої світової війни.

У східній частині розкопу досліджено яму 41 підовальної форми, видовжену із півночі на південь, розмірами 1,0 × 2,0 м, завглибшки 1,0 м від сучасної поверхні. На дні яма розділилася на дві округлі ями. Містила керамічний матеріал доби енеоліту, бронзи та давньоруського часу, металеві вироби давньоруського часу. У південно-західній частині розкопу виявлено яму 42 прямокутної форми, розмірами 0,58 × 1,60 м, завглибшки 0,6 м від рівня материка, видовжена за віссю північний захід — південний схід. Містила керамічний матеріал доби бронзи та давньоруського часу. На дні ями 42 знайдено декілька фрагментів дитячих кісток дуже поганої збереженості. Ймовірно, це дитяче поховання епохи бронзи. На захід від ями 38 досліджено округлу яму 43 діаметром 0,55 м, завглибшки 0,4 м від рівня материка, яка містила керамічний матеріал X ст.

У східній частині розкопу зафіксована яма 40. Яма округлої форми, у розкоп потрапила лише східною половиною, яка має розміри 2,5 × 4,0 м, тобто діаметр ями може сягати 4,0–5,0 м. Її вдалося дослідити лише до глибини близько 4,0 м від сучасної поверхні через постійні зсуви донного насипу зі східної бровки. Вздовж заокругленої стінки

ями вдалося прослідкувати глибокі ями від вертикальних стовпів, які теж не вдалося добрати до материка. Досліджена глибина ями (не материк) залягала на 2,4 м нижче від рівня материка у західній частині розкопу. Ймовірніше за все, яма 40 була котлованом глибокої округлої споруди. Дослідження наступного сезону доповнять інформацію про її конструкцію.

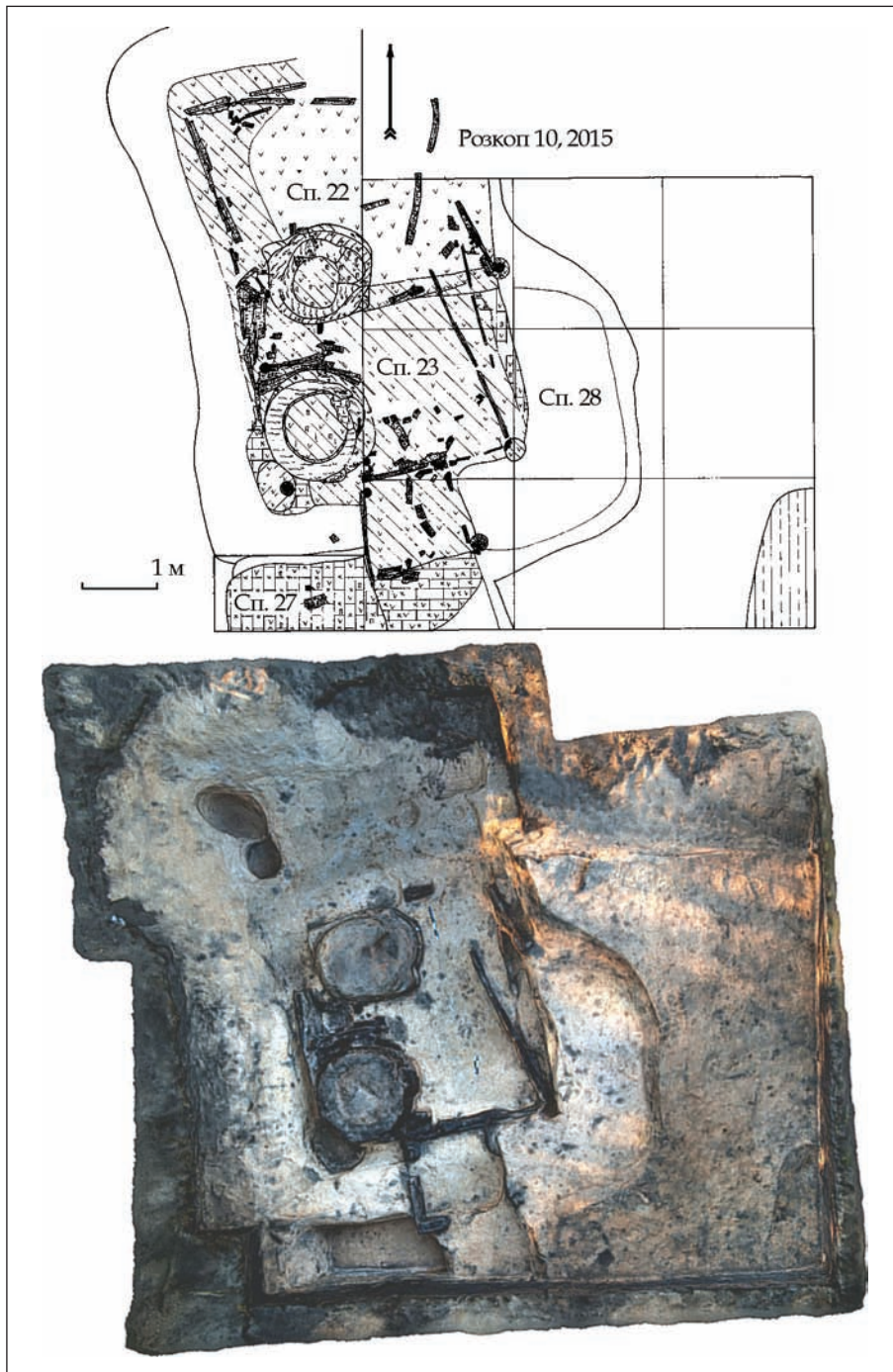
Материкове дно розкопу мало значний нахил із заходу на схід у напрямку ями 40. Перепад глибин материка сягав близько 2,0 м, що може бути пов'язано із давнім природним схилом (ерозією) чи із конструкцією ями 40.

Таким чином, на городищі було досліджено дві ями часів Другої світової війни, дві ями давньоруського часу, прямокутна яма від поховання бронзової доби та глибоку округлу конструкцію ями 40, що може являти собою давньоруський поруб X ст., над яким знаходився донжон.

У 2015 р. в розкопі 9 на посаді Виповзівського городища були виявлені і частково зафіксовані об'єкти XII ст. із залишками горілих конструкцій стін та двома печами. Тоді вони були законсервовані для подальших досліджень. У 2017 р. на схід від розкопу 9 (2015) р. було закладено розкоп 14 площею 38 м², та додатково 25 м² розконсервованої площі розкопів 9 і 10 (2015 р.). Метою досліджень стало вивчення раніше виявлених об'єктів повною площею.

Досліджено 3 будівлі XII ст., що перекривали одна одну. Споруди 22 і 23 з'єдналися в один великий котлован розмірами 4,5 × 6,5 м, що мав прямокутну форму із стовповими ямами в кутах та посередині довгих стін.

Ранішим за часом існування було житло (споруда 23) з піччю розмірами 1,27 × 1,4 м, яка знаходилася зліва від входу. Підлога споруди виявлена на глибині — 295–300 від R⁰ (0,95 м нижче рівня материка). Від житла збереглася нижня частина стін у вигляді двох згорілих плах та залишків стовпів у південній частині котловану і входу. Після знищення споруди 23 на її місці було зведено нове житло (споруда 22). Від нового житла залишилася частина дерев'яної стіни зі стовпом на глибині від 254 до 261 від R⁰. Підлога житла фіксується горілим шаром у стратиграфії бровок на рівні 275–280 від R⁰. Піч розмірами 1,25 × 1,4 м знаходилася майже посередині західної стінки загального котловану

Посад Виповзівського городища: план та фото розкопу 14 і споруди 23 в ньому

і мала три черені. Зафіксований один етап перебудови печі.

Коли загнула і ця споруда, на цьому ж місці була зведена господарська будівля 28. Її розміри та форму встановити складно. Можна припустити, що вона мала підпрямокутну форму, довжину близько 4 м і ширину (яку вдалося дослідити) 3 м. Підлога зафіксована на глибині 0,35–0,4 м від рівня материка.

Таким чином, на розкопі 14 була досліджена споруда 23, що являла собою більш раннє житло XII ст. і складалася з житлової камери розмірами 3,4 × 4,6 м і заглибленої в материк на 0,95 м та коридору розмірами 1,1 × 1,5 м,

заглибленого на 0,9 м в материк. У південно-західному куті котловану знаходилася округла у плані глинобитна піч розмірами 1,27 × 1,4 м. Під черенем печі зафіксовано вимостку із фрагментів двох горщиків XII ст. Зі споруди походять лише залізні цвяхи та керамічний матеріал.

Споруда 23 була перекрита спорудою 22, що являла собою трьохкамерне житло XII ст., яке складалося із коридору 1,5 × 2,1 м, глибиною 0,35–0,4 м, холодних сіней розмірами 1,6 × 3,2 м і глибиною 0,6 м. Із півночі до сіней примикало жиле приміщення 3,6 × 3,6 м, глибиною 0,65 м від рівня материка.

У південно-західній частині жилої камери знаходилася піч округлої форми $1,25 \times 1,4$ м. Дерев'яна конструкція стін була вбудована в материковий котлован шириною 4,5 м і простежена на довжину 8,4 м.

Над заповненням споруди знайдено лице-ву стулку хреста-енколпіона із заокругленими кінцями і виступами-«слізками» з боків, у середохресті — чорнений хрест із сяйвом (розміри знахідки 46×26 мм). У середніх шарах заповнення споруди виявлено фрагмент біконічного керамічного пряслиця, з нижніх шарів походять дві залізні голки. Основну кількість знахідок зі споруди 22 складали залізні цвяхи, частина з яких знаходилася у горілих шарах від конструкцій стін житла (рис. 1).

У розкопі також вдалося дослідити частину будівлі X ст. (споруда 27) розмірами $1,0 \times$

$2,4$ м і глибиною $1,0$ м від рівня материка, яка заходить під південну стінку розкопу. Із цієї споруди походять кістяний астрагал з отвором, осла з пісковіку та керамічний матеріал X ст.

Окрім чотирьох котлованів споруд досліджена ще частина ями 42, яка заходить під східну та південну стінки розкопу (розміри котловану, що фіксуються в розкопі — $0,9 \times 1,85$ м, глибина від рівня материка до $0,2$ м). У верхніх шарах заповнення ями виявлений перстень з ромбічним щитком з виступами та круглим гніздом для вставки; керамічний матеріал датований X ст.

У сезоні 2017 р. на посаді вперше вдалося дослідити житлові споруди XII ст., до цього часу забудова XII ст. на посаді була представлена лише окремими нечисленними господарськими спорудами та ямами.

В. Скороход, Л. Сита, С. Сорокін

ДОСЛІДЖЕННЯ СЕДНІВСЬКОГО АРХЕОЛОГІЧНОГО КОМПЛЕКСУ

Археологічні пам'ятки Седніва та його околиць відомі в першу чергу завдяки Д. Я. Самоквасову. У 1874 р. він започаткував археологічне дослідження курганів, що відносяться до літописного Сновська. Дослідження некрополя у 1888 р. продовжив М. О. Бранденбург. Результати вивчення були надруковані і свідчать про різноетнічний склад населення давньоруського Сновська.

Незважаючи на пильну увагу науковців ХХ ст. до археологічних пам'яток Седніва, планомірні широкомасштабні дослідження седнівських пам'яток концентрувалися в основному навколо городищ, які можна було пов'язати з літописним Сновськом. На городищі Орешня та городищі Коронний Замок В. П. Коваленко здійснив дослідження оборонних споруд та визначив час їх побудови.

Але на території смт Седнів відомо щонайменше три городища, на одному з яких — городищі Трифоновщина розкопки не проводилися.

Воно було відкрите В. В. Мултанен і А. О. Мултанен у 1993 р. і знаходиться у південно-східній частині селища за 100 м від краю правобережної тераси (висота 20 м) р. Снов, на стріліці мису, утвореного ярами

Трифоновщина. Із західного боку городище відрізане ровом шириною до 20 м і глибиною до $6,0$ м та валом висотою до $1,5$ м (із західного боку майданчика). Майданчик городища має підтрикутну в плані форму. Із напільного (західного) боку валу, посередині його довжини, з dna рову на північний схід простежується пандус довжиною до 30 м (рисунок).

У 2017 р. у південно-західній частині площадки городища було закладено траншею 4 , площа якої, з прирізками, складала 56 м². Траншея довгою віссю була орієнтована по лінії захід — схід.

У західній частині, під верхнім культурним шаром, який містив матеріали X — XIX ст., виявлено тіло валу, що оплигло в бік площадки городища потужністю $0,55$ м, простеженого в довжину до $4,0$ м. У тілі валу виявлені уламки кераміки XIV — XV ст.

У південно-східному куті виявлено частину підпрямокутного в плані котловану, який прорізає культурний шар площадки городища і простежується в материк у вигляді ямок та канавок. У верхній частині заповнення котловану зафіксовано чисельні залишки згорілих дерев'яних конструкцій від стін споруди. Наявність великої кількості обпаленої